

Małgorzata Świąćicka
(BYDGOSZCZ)

Co „mówią” nazwy własne z regionu Borów Tucholskich¹

Bory Tucholskie, zwane inaczej Puszcą Tucholską, położone w północnej części województwa kujawsko-pomorskiego, to zalesiony obszar pod względem morfologicznym stanowiący głównie płaską równinę sandrową urozmaiconą licznymi rynnami, wytopiskami, wydłami, dolinami rzecznyymi itp. Rozpościerają się pomiędzy Pojezierzem Kaszubskim i Pojezierzem Starogardzkim na północnym wschodzie a doliną Wisły i Wysoczyzną Świecką na południowym wschodzie, na południu zaś wcinają się klinem w dolinę Brdy, południowo-zachodnia część sięga Pojezierza Krajeńskiego (zob. Ollick 2007:17). Poza geograficznym wyróżnieniem regionu zwraca także uwagę jego zróżnicowanie etnograficzno-historyczne. Teren ten stanowi niewątpliwie ciekawy przykład funkcjonowania wielu kultur i narodowości. Na tę wielokulturową i wielonarodowościową mozaikę z jednej strony składają się grupy etniczne Kaszubów, Kociewiaków i Borowiaków, z drugiej zaś strony od czasu zaborów ludność niemiecka, od XIX wieku ludność wyznania mojżeszowego, mennonici, potem też Romowie, a w rezultacie istnienia w latach I wojny światowej w Cztersku i Tucholi niemieckich obozów jenieckich także jeńcy rosyjscy i ukraińscy. Zarówno położenie geograficzne Borów Tucholskich, jak i różnorodność kulturowa znajdują swoje odzwierciedlenie w znaczeniach nazw własnych. Próba „odkrywania” pochodzenia wybranych nazw własnych stanowi zasadniczy cel proponowanego ich oglądu.

Rekonstrukcja pochodzenia, znaczenia nazwy własnej to zadanie pasjonujące intelektualnie, szczególnie interesujące z punktu widzenia mieszkańców dane-

¹ W niniejszym artykule wykorzystuję ustalenia badawcze i zmodyfikowane fragmenty wcześniejszych szkiców mojego autorstwa poświęconych m.in. Brdzie w językowym obrazie świata (zob. Świąćicka 2007: 158 -165), językowemu świadectwom dziedzictwa technicznego Borów Tucholskich (zob. Świąćicka 2009: 28-34), pochodzeniu nazw własnych z terenu Borów Tucholskich (zob. Świąćicka 2009a:83-96) oraz Brdzie w językowym obrazie świata młodzieży bydgoskiej (w druku).

go regionu. Na ten temat E. Rzetelska-Feleszko (1998:10) pisze: „Któryś z badaczy angielskich stwierdził, że odkrywanie pochodzenia nazw jest tak podniecające, jak opowieści detektywistyczne: z drobnych fragmentów rzeczywistości odtworzyć należy obraz faktów, które dały powód ich powstania. W nazwach własnych zaklęta jest bowiem przeszłość, lecz mówią one i o teraźniejszości”. W niniejszym szkicu, podejmując zagadnienie pochodzenia nazw własnych, dotykamy kwestii ich znaczenia². Otóż dziś, poza specjalistami, użytkownicy języka raczej rzadko mają świadomość znaczenia nazw własnych, w praktyce językowej traktują je więc jako wyrazy nie posiadające znaczenia. Tymczasem większość nazw własnych powstała w przeszłości jako jednostki językowe znaczące, tzn. wyrażające określone treści. W badaniach onomastycznych podejmuje się próby rekonstruowania pierwotnego znaczenia historycznego, genetycznego danej nazwy na podstawie znaczenia wyrazu – podstawy oraz znaczenia danego formantu, np. nazwa miejscowa *Aleksandrów* motywowana jest imieniem *Aleksander*, zaś sufiks *-ów* wskazuje na znaczenie dzierżawcze (zob. Kaleta 1998:26). Ze znaczeniem genetycznym związane jest nadto znaczenie strukturalne nazwy własnej podzielnej słowotwórczo, np. znaczenie strukturalne nazwy miejscowej *Aleksandrów* brzmi: nazwa miejscowa dzierżawcza (zob. Kaleta 1998:27). Warto też wspomnieć, że nazwy własne posiadają znaczenie etymologiczne, wskazujące rdzeń, od którego dana nazwa powstała. Referencjalna, podstawowa funkcja nazw własnych nie pozostaje w sprzeczności z faktem, że „mówią”, czyli odzwierciedlają realia i wartości danego narodu, co Z. Kaleta (1998:15) ujmuje następująco: „Nazwy własne są bogactwem każdego narodu, gdyż kryją w sobie wiedzę o jego historii politycznej i społecznej, o historii kultury i religii, właściwościach i krajobrazie ziemi rodzinnej, o związkach z innymi krajami, a także o działaniach, dążeniach, a nawet emocjach ludzi, jak również o realiach życia oraz ludzkich wartościach. Są też świadectwem przynależności etnicznej człowieka i ziemi do narodu, wyznacznikiem narodowości” (zob. Kaleta 1998:15). Kategorię nazw własnych wyróżnia znaczne zróżnicowanie i bogactwo. Zakresem swoim obejmuje ona zarówno nazwy osobowe, tj. antroponimy (imiona, nazwiska, przezwiska, pseudonimy), nazwy geograficzne, czyli toponimy (np. nazwy miejscowe, terenowe, górskie, wodne, miejskie), zoonimy czy nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją, tj. chrematonimy. W niniejszym artykule ogląd pochodzenia nazw własnych z terenu Borów Tucholskich ogranicza się zasadniczo do wybranych nazw geograficznych (toponimów), zwłaszcza nazw miejscowych, terenowych i wodnych, oraz rekonesansowej refleksji na temat nazewnictwa miejskiego na materiale nazw tuchol-

² W niniejszych rozważaniach pomijam rozważania obejmujące kategoriale znaczenie nazw własnych, ich znaczenie gramatyczne, pragmatyczne czy asocjacyjne. Na ten temat zob. Kaleta (1998:25-28).

skich ulic. Nazwy geograficzne obszaru Borów Tucholskich wykazują zróżnicowane semantyczne i strukturalne³, są one uwarunkowane zarówno ukształtowaniem i cechami terenu, jak i wynikającym z tego sposobem życia ludności Borów Tucholskich skoncentrowanym wokół gospodarki leśnej, łowiectwa, rybołówstwa, bartnictwa, młynarstwa, hutnictwa czy kowalstwa. Położenie miejscowości nad rzekami i licznymi jeziorami znajduje swoje odzwierciedlenie w nazwach typu: *Czarna Woda*, *Czerska Struga*, *Zbrzyca* (tzw. nazwa ponowna od nazwy rzeki), *Zdroje*. Niewątpliwie godne uwagi, ze względu na centralne miejsce rzeki w geografii Borów Tucholskich, jest hydronimiczne określenie *Brda*. Brda w językowym obrazie świata stanowi przedmiot moich odrębnych rozważań (zob. Świącicka 2007:158-165). Tu wypada jedynie przypomnieć niektóre ważne dane dotyczące zwłaszcza pochodzenia nazwy. Istota rozumienia nazwy *Brda* opiera się na określeniu *rzeka*, a więc apelatywie hydronimicznym (terminie hydronimicznym)⁴, który klasyfikuje obiekt, ale nie służy jego identyfikacji, i tym samym jednostkowemu wyróżnieniu. Połączenia wyrazowe z członem konstytutywnym *rzeka* traktują o każdym tak sklasyfikowanym obiekcie wodnym, można je uznać za swoiste generalizacje, które podlegają konkretyzacji w nazwie własnej identyfikującej, wyróżniającej daną rzekę, w tym Brdę. Obraz więc ruchu, zbiornika wody o określonym początku i końcu, informacje lokatywne zostają uznane jako istotne w ujęciach definicyjnych nazwy *Brda – rzeka*, *lewą dopływ Wisły, wypływa z południowej części jeziora Szczytno, płynie w woj. kujawsko-pomorskim (bydgoskie, słupskie), uchodzi do Wisły koło Fordonu* (zob. Malec 2003:47). W naukowym ujęciu dane te zostają w oczywisty sposób uszczegółowione o elementy redundantne z punktu widzenia rozumienia znaczenia, np.: *Rzeka Brda to największy lewobrzeżny dopływ dolnej Wisły. Całkowita jej długość wynosi 238 km, a powierzchnia dorzecza 4627,2 km². Wypływa na wysokości 181 m n.p.m., z Jeziora Smołowego, położonego w strefie moren czółowych środkowej części Pojezierza Bytowskiego. Następnie przepływa przez rozległą powierzchnię sandrową, zwązającą się od Tucholi w wąski szlak sandrowy,*

³ Autorem podziału nazw miejscowych wg kryteriów semantycznych jest W. Taszycki (1946). Badacz wyróżnił nazwy topograficzne, nazwy kulturalne, nazwy etniczne, nazwy dzierzawcze, nazwy patronimiczne, nazwy służebne, nazwy rodowe i nazwy źródłowe. Twórcą zaś klasyfikacji opartej na kryteriach językowo-formalnych jest S. Rospond (1957). W grupie nazw prymarnych S. Rospond wyróżnił nazwy miejscowe, pochodzące od apelatywów toponomastycznych lub wprost od apelatywów (m.in. określających fizjografię terenu, określających teren według świata roślinnego, zwierzęcego, oznaczających dzieła rąk ludzkich, nazwy zawodów i powinności służebnych, także nazwy mieszkańców, krajów i regionów czy utworzone w drodze metafory bądź metonimii) oraz nazwy miejscowe pochodzące od nazw osobowych. Natomiast nazwy derywowane autor podzielił na sufiksalne, prefiksalne, prefiksально-sufiksalne, złożone, zrosty i zestawienia syntaktyczne.

⁴ Do terminów hydronimicznych należą m.in. takie określenia, jak: staw, rzeka, jezioro, bagno, struga, kanał, zalew, źródło, studnia. K. Rymut (1998:269-270) pisze: „Za termin hydronimiczny trzeba uznać taki wyraz, który jest używany w języku lub dialekcie danego regionu, określa wodę w jej różnorodnych formach i zlewiskach i może się odnosić do wielu obiektów wodnych o określonych formach”.

ograniczony z obydwu stron wysoczyznami: Krajeńską i Świecką. W ujściowym odcinku dolina Brdy łączy się z pradoliną Noteci-Warty, a rzeka zmienia kierunek z południkowego na równoleżnikowy i kieruje na wschód. Uchodzi do Wisły w jej 772 kilometrze na wysokości 28,8 m n.p.m. (zob. Jutrowska i in. 2007:112). W ujęciu etymologicznym (zob. Malec 2003: 47; Staszewski 1959:41) dzisiejszą formę *Brda* (notowaną już w XIV wieku) wywodzi się od pierwotnej postaci *Dbra* – nazwy o starym, prasłowiańskim, a nawet przedśłowiańskim rodowodzie (por. odpowiedniki tej nazwy w językach bałtyckich, celtyckich i tracko-illiryskich). *Brda* jest więc efektem przestawki spółgłosek w grupie nagłosowej nazwy *Dbra*. Poświadczenia formy *Dbra* notuje się w 1145 r. w „Codex diplomaticus Poloniae” (t. II, 59), potem też w przekazach źródłowych z XIII, XIV i XV wieku. Nazwa funkcjonowała również w postaciach wariantywnych typu: *Drbam* (1346), *Bra* (1349), *Braa*, *Dzbra* i *Debra* (XIV w.), *rzecze Brze* (1651). Nazwę *Dbra* wywieść należy od wyrazu pospolitego **dǫbra*, też **dǫbrǫ*, oznaczającego ‘wąwóz, parów, dolinę porośniętą lasem’. Jej topograficzny charakter uzasadnia więc związek z naturalnym ukształtowaniem terenu Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej, przez którą przepływała rzeka. Potwierdzenia znaczenia dawnego wyrazu pospolitego przechowują jeszcze gwary, np. na Podhalu *debra* oznacza ‘jar, parów’, a w okolicach Zamościa ‘wąwozy wśród gór opoczystych’. Jeden z dopływów Brdy o nazwie *Zbrzyca* pierwotnie nosił nazwę *Dybrzyca*, zawierającą ten sam rdzeń prasłowiański, co w wyrazie **dǫbra*. We współczesnym zasobie onomastycznym mamy też nazwy miejscowe o tym samym źródłosłowie, np. *Debra* na Śląsku czy *Debry* w okolicach Przemyśla. Rodzima nazwa rzeki została zgermanizowana do formy *Braa* lub *Brahe* i weszła w skład niemieckiej nazwy Bydgoszczy, tj. *Bromberg*, gdzie drugim członem złożenia był wyraz *burg* oznaczający ‘zamek’, względnie *berg* ‘wzniesienie’. Nazwy rzek nierzadko bywają przeniesione na nazwy miejscowości nad nimi położonymi⁵. Tak też dzieje się w przypadku Brdy, od której pochodzą nazwy miejscowości – wsi *Brda* w gminie Czersk (notowanej już w średniowieczu jako *Bra* 1382) oraz dwóch późniejszych historycznie osad niedaleko Człuchowa, tj. *Nowej Brdy* (1770) w gminie Przechlewo i *Starej Brdy* (1664) w gminie Koczała, dziś *Starej Brdy Pilskiej*. Peryfrastyczne zaś określenia *gród nad Brdą*, *miasto nad Brdą* stały się powszechnymi synonimami Bydgoszczy, funkcjonującymi zwłaszcza w stylu publicystycznym czy w materiałach promujących miasto. Nazwa *Brda* staje się nadto członem konstytuującym wiele nazw własnych o charakterze nazw

⁵ Badacze (zob. m.in. K.Rymut 1998:274) wskazują, że równie częste są nazwy wodne słowotwórczo równe nazwom miejscowości. Ten typ nazw notowany jest już w XIV wieku, jako dominujący pojawia się jednak zwłaszcza w XIX i XX wieku. Jeżeli nazwa rzeki i miejscowości są identyczne, niekiedy trudno jednoznacznie ustalić, która z nich jest wcześniejsza.

obiektów kulturalnych, inaczej chrematonimów⁶, które – nie wdając się tutaj w rozbieżne stanowiska – „obejmują nazwy własne wytworów jednostkowych lub seryjnych pracy ludzkiej, najczęściej nie związane na stałe z określonym krajobrazem” (Breza 1998:343). W grupie tej dominują zwłaszcza ergonimy lub instytucjonalizmy, czyli nazwy instytucji, przedsiębiorstw, partii, organizacji, stowarzyszeń (zob. Breza 1998: 348) typu: *Przedsiębiorstwo Hotelarsko-Turystyczne „Brda” Sp.z.o.o.*, *Spółdzielnia Mieszkaniowa „Nad Brdą”*, *Stowarzyszenie Mieszkańców i Miłośników Piły nad Brdą*, *Galeria „Nad Brdą”*, *Brda Przechlewo (klub piłkarski rywalizujący w pomorskiej IV lidze)*, *Bydgoski Klub Piłkarski „Brda” Bydgoszcz*, *Forum żeńskiego zespołu piłkarskiego „Brda” Bydgoszcz*. Po nazwę *Brda* chętnie też sięga się w celu nazwania budynków (hotele, zajazdów itp.) związanych z turystyką i rekreacją, np.: *Ośrodek Wypoczynkowy „Nad Brdą”*, *Hotel „Brda”*. Nazwa ta konstytuuje także grupę akcjonimów, tj. nazw wydarzeń historycznych, jak wojny, festiwale, układy, umowy (Breza 1998:348), np.: *Festiwal „Szanty nad Brdą”*, *Spytów kajakowy na Brdzie im. Jerzego Korka*. *Domy zaś typu Brda* identyfikuje się bez kłopotu jako piętrowe letniskowe domy z drewna. Przywołane przykładowo chrematonimy pełnią, jak inne nazwy własne, funkcję identyfikacyjną – wskazują na obiekt, wyróżniają go spośród innych, indywidualizują. Wprowadzenie w ich strukturę nazwy własnej *Brda* ma zapewnić nie tylko realizację funkcji lokalizującej (wskazania na region, miejsce usytuowania), ale też pragmatyczne funkcjonowanie i pozytywne wartościowanie. Zakłada się niewątpliwie, że nazwa *Brda* przywołując pozytywne skojarzenia⁷ (natura, odpoczynek, łowienie ryb, kąpiel w rzece, walory ukształtowania terenu itp.) ma określoną moc perswazyjną, może służyć reklamowaniu danego obiektu kulturowego.

Poza nazwami hydronimicznymi godne uwagi są inne wybrane toponimy z regionu Borów Tucholskich. Sama nazwa zestawiona *Bory Tucholskie* (motywująca z kolei nazwę mieszkańców regionu, tj. *Borowiacy*) na charakter topograficzny, odsyła z jednej strony do wyrazu *bór* (konotującego naturalne właściwo-

⁶ Zakres funkcjonowania tego terminu nadal jest dyskusyjny. Do tzw. chrematonimii właściwej badacze włączają nazwy wyrobów kosmetycznych, środków czystości, wyrobów cukierniczych, środków transportu, niektórych rodzajów broni i obiektów wojskowych, sprzętu gospodarstwa domowego, także nazwy własne rzadkich okazów drogocennych kamieni szlachetnych, pereł, złota. Nazwy zaś budynków, związanych z kulturą i rekreacją: teatrów, kin will, domów wczasowych; lokali gastronomicznych i handlowych; zakładów przemysłowych, jednostek wojskowych i zespołów muzycznych włącza się do tzw. chrematonimii niewłaściwej. Wobec dyskusyjności wskazanego działu onomastyki roboczo zalicza się do niej nazwy obiektów kulturowych, które nie mieszczą się w innych działach, np. mostów, pomników, pałaców, domów wczasowych, will, sklepów, kościołów, kaplic itp. (zob. Breza 1998:344-5).

⁷ Badacze podkreślają, że chrematonimy mogą oddziaływać na odbiorcę poprzez różnego rodzaju asocjacje. Według Cz. Kosyła (1983) wartość asocjacyjna (konotacyjna) nazwy „Jest to utrwalony w świadomości społecznej (a więc powszechny, a nie indywidualny) zbiór sądów i wyobrażeń o denotacie danej nazwy własnej. Stanowią one rodzaj etykiety dla danego denotatu (...)”.

ści terenu), z drugiej zaś strony do przymiotnikowego członu odróżniającego pochodnego od nazwy *Tuchola*. Ta ostatnia także należy do kategorii nazw topograficznych, wywodzących się od prasłowiańskiego wyrazu **tuchlъ*, czyli stęchły, zgniły. S. Rospond (1984:403) dowodzi: „W terenie bagnistym, podmokłym i w leśnej gęstwinie było to jak najbardziej naturalne określenie topograficzne, najpierw może jeziora, a potem miejscowości”. Ten sam rdzeń znajdujemy w nazwie miejscowej *Tuchółka* ponowionej najpewniej od nazwy jeziora *Tuchółka*, nad którym leży. Nazwy topograficzne – jak pisze E. Rzetelska-Feleszko (1998:215-216) – są charakterystyczne dla wszystkich regionów i różnych okresów historycznych, a ich największy przyrost następował w czasie intensywnego rozwoju osadnictwa i powstawania dokumentów. Jako kategoria znaczeniowa odsyłają one najczęściej do naturalnych obiektów topograficznych, cech gruntu i cech obiektów, tworzone są od apelatywnych nazw roślin czy nazw zwierząt (zob. Rzetelska-Feleszko 1998:214). Od razu warto jednak wyjaśnić, że kwalifikacja niektórych nazw topograficznych może budzić wątpliwości. Po wszechnie bowiem wiadomo, że nazwy zwierząt, ptaków często stają się ekspresywnymi określeniami ludzi. Tak więc nazwy miejscowe motywowane takimi podstawami nie zawsze można jednoznacznie zaklasyfikować jako topograficzne lub dzierzawcze (zob. Rzetelska-Feleszko 1998:218), co także ilustruje materiał przykładowy z Borów Tucholskich. Warunki naturalne Borów Tucholskich, głównie rozległe tereny leśne, znajdują swój wyraz w licznych nazwach, także zestawionych, określających fizjografię terenu, motywowanych nazwami roślin, często nazwami drzew, czy nazwami zwierząt. Spostrzeżenie to potwierdza bogaty repertuar nazw, będących głównie rzeczownikami, przymiotnikami, rzadko czasownikami, typu: *Bagienica*, *Brzozie*, *Brzozowe Błota*, *Czersk*, *Dąbrówka*, *Duża Główka*, *Mała Główka*, *Grochowo*, *Iwiec*, *Jabłonka*, *Jeleńcz*, *Kamienica*, *Kamionka*, *Klonowo*, *Krag*, *Laski*, *Legbąd*, *Lisiny*, *Piszczek*, *Plaskosz*, *Rzepiczna*, *Sucha*, *Śliwice*, *Śliwiczki*, *Stobno*, *Szumiąca*, *Wysoka*⁸. W procesie tworzenia nazw topograficznych biorą udział różnorodne formanty słowotwórcze. Wśród częstych przyrostków rzeczownikowych badacze wskazują na **-tje*, *-ica*, *-ec*, *-ek*, *-ka*, *-ko*, *-ik*, które mogą także występować w postaciach rozszerzonych, np. *-nica*, *-ownica*, *-anica*, *-ówka*, *-nik*, *-ownik*. Częstsze zaś formanty przymiotnikowe to: **-bn*, *-ov//'-ev*, *-in*, **-bsk* (zob. Rzetelska-Feleszko 1998:215). Wskazane formanty znajdujemy w przywołanych przykładowo nazwach topograficznych z terenu Borów Tucholskich. Określenie przymiotnikowe *bagienny* oraz sufiks *-ica* tworzą nazwę *Bagienica*. Sufiks ten uczestniczy także w powstaniu nazwy *Kamienica* od nazwy rzeki *Kamiona* (dziś *Kamionka*). Nazwa zaś rzeki

⁸ Informacje na temat historii, położenia, ludności, gospodarki itp. większości wymienionych miejscowości podaje W.Kozłowski (2009).

Czernica motywuje nazwę miejscową *Czersk*, derywowaną za pomocą sufiksu *-sk*. Niekiedy nazwy topograficzne przyjmują formy liczby mnogiej, co potwierdza chociażby nazwa *Śliwice* (od nazwy drzewa *śliwa* lub od nazwiska *Śliwa*). Jest też tak, że od danej nazwy miejscowej derywowany jest kolejny toponim, np. *Śliwiczi* od nazwy *Śliwice* (wg H. Borka są to nazwy relacyjne tzw. dyferencyjne – zob. Rzetelska-Feleszko 1998:198). *Brzozie* jest nazwą wtórną, pseudo-polonizowaną na wzór nazw typu *Brzezina* (por. dawne *Brzoze*, forma archaicznego przymiotnika deklinacji rzeczownikowej rodzaju nijakiego na *-e*; w XV wieku obocznie forma *Brzezina*, od XIX wieku forma *Brzoza* zrównana z podstawowym apelatywem, zob. Rymut 1996, t.I:398). Formant *-ov* występuje w derywowanych nazwach typu: *Brzozowe Błota*, *Grochowo*, *Klonowo*, których znaczenia odsyłają do wyrazów pospolitych: *brzoza*, *groch* (lub nazwy osobowej *Groch*), *klon*. Od staropolskiej nazwy *iwa*, określającej gatunek wierzby, za pomocą przyrostka *-ec* powstaje nazwa *Iwiec*. Sufiks *-(e)c* z wtórnym wygłosowym *-cz* bierze też udział w procesie tworzenia nazwy *Jeleńcz* odsyłającej do nazwy zwierzęcia, tj. *jelenia*. Sufiks *-in* tworzy nazwę *Lisiny* od podstawy apelatywnej *lis* lub nazwy osobowej *Lis*. W nazwie *Dąbrówka* ‘zarośla dębowe’ sufiks *-ka* może mieć charakter deminutywny lub nazwotwórczy. Ciekawe nazwy z odróżniającymi antonimicznymi członami wskazującymi na wielkość osad *Duża Główka*, *Mała Główka* nawiązują do apelatywów *głowa*, *główka*, które są toponomastycznymi określeniami początku, źródła, także wzniesienia i miejsca górego. Nie można jednak wykluczyć ich związku z nazwą osobową *Główka*. Podobnie w nazwie miejscowej *Jabłonka* nawiązującej do apelatywnego określenia małej jabłoni nie można wykluczyć pochodzenia od nazwy osobowej *Jabłonka*. Topograficzna nazwa *Kamionka* w swoim znaczeniu wiąże się z apelatywnym określeniem kupy kamieni, zaś formę liczby mnogiej *Laski* może motywować zarówno nazwa osobowa *Lasek* w postaci pluralnej, jak i pospolity wyraz *lasek*. Podstawa *pisk-*, *piszcz-* wraz z formantem deminutywnym *-ek* w nazwie *Piszczyk* odsyła do znaczenia terenu podmokłego, bagiennego (zob. Rospond 1984:291). Nazwę *Stobno* tłumaczy prasłowiańskie **stǫbliję*, tj. pęd roślinny, sitowia, trzciny, polskie: źdźbło (zob. Rospond 1984:368). Nazwa *Legbąd*, raczej mało przejrzysta znaczeniowo dla większości użytkowników języka, stanowi substytut fonetyczny niemieckiej nazwy zapewne od średniem. *lege*, *legge* ‘nisko położony’ i *-band* ‘podmokła łąka, pastwisko’ (zob. Rymut 2005, t.VI:42). Cechy terenu, obiektów, położenie konotują też nazwy typu *Krag*, *Plaskosz*, *Sucha*, *Wierzchlas*, *Wysoka*, *Zalesie* czy czasownikowa forma *Szumiaćca*.

Kolejną kategorię nazw miejscowych na terenie Borów Tucholskich stanowią nazwy dzierzawcze, czyli „nazwy miejscowe tworzone od nazw osobowych (imion, przezwisk lub nazwisk) za pomocą derywacji słowotwórczej (sufiksальной), oznaczają zaś miejscowość będącą własnością tej osoby, której imię

stało się podstawą nazwy” (zob. Rzetelska-Feleszko 1998:203). Wśród przyrostków przymiotnikowych, które najczęściej tworzą nazwy dzierżawcze badacze (zob. Rzetelska-Feleszko 1998:203) wymieniają: **-jb*, (**-ja*, **-je*), *-ovb* (**-ova*, **-ovo*)/**-`evb* (**-eva*, **-evo*) oraz **-inb* (**-ina*, **-ino*). Część nazw dzierżawczych należy do najstarszej warstwy osadniczej. Badania onomastyczne potwierdzają ich dominację w całej Polsce Północnej, zwłaszcza zaś na Pomorzu i w Wielkopolsce (zob. Rzetelska-Feleszko 1998:209). Na terenie Borów Tucholskich nazwy dzierżawcze powstałe od nazw osobowych z udziałem sufiksu *-owo* potwierdzają takie chociażby przykłady, jak: *Adamkowo*, *Bładowo*, *Brzuchowo*, *Kęsowo*, *Kosowo*, *Ludwichowo*, *Łyskowo*. Sufiks ten, jak potwierdzają onomaści, bierze udział w powstawaniu większości dzierżawczych nazw miejscowych w Polsce (zob. Rzetelska-Feleszko 1998:205). W nazwach zaś z podstawami zakończonymi na spółgłoskę miękką lub pierwotnie miękką pojawia się sufiks *-`ewo*, tak jak m.in. w nazwie *Lubiewo* (*Lub* od *Lubomir*). Sufiks ten tworzy także nazwę *Karczewo*, którą można wywodzić od nazwy osobowej *Karcz* albo łączyć ją z pospolitym wyrazem *karcz* (zob. Rymut 2001, t. IV:331). Z kolei nazwą osobową *Zbysław* z sufiksem *-jb* motywowana jest nazwa dzierżawcza *Bysław*, od której za pomocą sufiksu *-ek* utworzono *Bysławek*. Nazwa osobowa *Racięg(a)* (**ratęgь* oznaczał ‘rycerza’) również z sufiksem *-jb* buduje formację dzierżawczą *Raciąg* (zob. Rospond 1984:318). Sufiks ten tworzy także nazwę *Mędromierz* funkcjonującą z dyferencyjnymi członami określającymi wielkość (por. *Mały Mędromierz* i *Wielki Mędromierz*), pochodną od nazwy osobowej **Mądomir*. Pierwotne zapisy nazwy – jak podaje K. Rymut (2007, t.VII:28) – brzmiały **Mądomice*, od skróconej nazwy osobowej **Mądom*, z sufiksem *-ice*. Jeśli chodzi o *Cekcyn*, jego pierwotną postacią było najprawdopodobniej **Ciechocino* od nazwy osobowej *Ciechota* z sufiksem *-ino*. Przejście zaś **Ciechocin(o)* w *Cekcyn(o)* nastąpiło w wyniku kaszubskiej zmiany *-ć* w *-c*, redukcji *-o-* oraz wtórnego upodobnienia fonetycznego *-chc* w *-kc* (zob. Rymut 1997, t.II:10). Nazwę zaś osobową *Gościęta* z sufiksem *-in* i kaszubską fonetykę (*-st-* jest odpowiednikiem polskiego *-ść-*) odkrywamy w nazwie *Gostycyn*, pierwotnie **Gościęcin* (zob. Rymut 1999, t.III:268).

Na terenie Borów Tucholskich nie brak też nazw miejscowych związanych z kulturą materialną lub niematerialną regionu, które klasyfikuje się jako nazwy kulturowe lub rzadziej kulturalne. „Nazwy te powstają od wyrazów pospolitych oznaczających dzieła rąk ludzkich albo urządzenia, instytucje oraz wytwory kultury społecznej i duchowej, np. *Kuźnica*, *Klasztorne*, *Siedliska*, *Piątek*, *Wólka*, *Święte*” (zob. Rzetelska-Feleszko 1998:219). Jeśli chodzi o chronologię, zalicza się je do nazw tworzonych później niż inne typy semantyczne nazw miejscowych, nie są one też z pewnością typem dominującym. Jak podaje E.Rzetelska-Feleszko (1998:221) „ich liczebność, a więc zróżnicowanie w czasie i w zależ-

ności od regionu, związane jest ze zmianami zachodzącymi w zjawiskach kulturalnych”. Na terenie Borów Tucholskich w podstawach nazw własnych znajdujemy m.in. nazwy zakładów przemysłowych, maszyn czy urządzeń (zob. Świącicka 2009: 28-34). Występują tu na przykład nazwy miejscowe kulturowe, dla których podstawę stanowi wyraz pospolity *huta* – z niemieckiego *Hütte*. W opracowaniach leksykograficznych (zob. np. PSWP, t. 14: 60) słowo *huta* pojawia się z kwalifikatorem „techniczny” w znaczeniu „zakład przemysłowy wytapiający metale z rud lub surowców otrzymywanych z innych zakładów i przerabiający je plastycznie na kształtowniki, pręty, blachy”. Słownik notuje nadto połączenie wyrazowe *Huta szkła* w znaczeniu: „zakład przemysłowy, w którym wytapia się szkło z surowców i wytwarza różne produkty szklane”. W. Kozłowski (2003:42) pisze: „W XVIII w. w rzemiośle tucholskim pojawił się nowy zawód – hutnik szkła. Huty szkła znacznie eksploatowały lasy. W Borach Tucholskich spotyka się nazwy osiedli Huta, często z dodatkiem, na przykład Szklana Huta k. Małego Gacna, Huta nad Jeziorem Wielkim Cekcyńskim, Huta na południe od jeziora Dziuki, Leśna Huta na północ od miejscowości Czarna Woda”. Nazwa kulturowa *Huta* mieści się w grupie nazw prymarnych. Tak samo *Szklana Huta* odsyła wprost do wskazanego połączenia wyrazowego, identyfikując obiekt poprzez wskazanie na otrzymywany produkt (szkło) lub – tak jak w nazwach *Leśna Huta* czy *Stara Huta, Nowa Huta* – za pomocą określeń przymiotnikowych, wskazując na cechy topograficzne bądź relacje czasowe. Początki tucholskiego rzemiosła związane są także z rozwojem zawodu młynarza. Jak podaje W. Kozłowski (2003:35), informacje o nowych zawodach bartnika, rybaka i właśnie młynarza przynoszą krzyżackie źródła pisane. Stąd też w materiale językowym z terenu Borów Tucholskich potwierdzenie znajdują nazwy odsyłające do wyrazu pospolitego *młyn* (od *mleć*), definiowanego w polszczyźnie jako „zakład przemysłowy, w którym za pomocą specjalnych urządzeń miele się zboże na mąkę lub przerabia się inne produkty zbożowe, np. kasze, płatki” lub z kwalifikatorem techniczny jako „maszyna służąca do rozdrabniania (mielenia) materiałów stałych za pomocą specjalnych urządzeń, np. walców obracających się w przeciwnych kierunkach, kul stalowych lub za pomocą ciężkich salowych płyty” (zob. PSWP, t. 21:356). W. Kozłowski (2003:38 -41) na podstawie źródeł z XVI i XVII wieku wymienia kilkanaście nazw młynów istniejących w królewstwach starostwa tucholskiego, np. *Młyn Raciąski, Młyn Gostycyński* (Choszczenica), *Młyn Rudny, Młyn w Silnie, Młyn Nadolnik, Młyn Konek, Młyn Skierski, Młyn Pilski, Młyn Szumiąca, Młyn Stęski, Młyn Nowy, Młyn Zamkowy*. Część z nich ewoluowała od nazwy obiektu ku nazwie miejscowej, np. *Nowy Młyn, Wysocki Młyn, Raciąski Młyn*. Kolejny ślad dziedzictwa technicznego odnajdujemy w nazwie miejscowej *Łąski Piec*. Jej prymarną podstawę stanowi wyraz pospolity *piec*, który w materiałach leksykograficznych (zob. PSWP, t.28:256) występuje z kwalifika-

torem „techniczny” w znaczeniu „urządzenie przemysłowe z komorą grzejną przeznaczone do ogrzewania różnych materiałów w celu nagrzania ich do temperatury, w której zachodzą w nim określone reakcje fizyczne i chemiczne przewidziane w danym procesie technologicznym”. Natomiast kontekstowe określenie przymiotnikowe (*łaski*) pochodzi od nazwy miejscowej *Łązek*. Nazwa odsyła do istniejących na terenie Borów Tucholskich smolarni i techniki wyrobu smoły i jej sprzedaży. W. Kozłowski (2003: 41-42) podaje: „W połowie XVI w. grupa rzemieślników – smolarzy i węglarzy nie była jeszcze tak liczna. Dotychczas bowiem smolarstwo stanowiło, tak jak garncarstwo, część normalnych zajęć każdego chłopa, a szczególnie zagrodników zamieszkujących leśne wsie” i dalej: „Jeszcze w XVII w. technika jej otrzymywania [smoły – M.Ś] była prymitywna. Piec smolarski był to właściwie dół. Jego ściany wylepiano gliną, wypełniano drewnem, nad tym układano stos polan żywicowych, które okładano darnią i podpalano”. Egzemplifikację nawiązania do wyrazu pospolitego (zob. ruda geologiczny „kopalina lub surowiec mineralny, z których – stosując odpowiednie technologie – można uzyskać metale i niektóre niemetale” – PSWP, t. 37: 218) odnajdujemy także w nazwie miejscowej *Ruda*. W. Kozłowski (2003:42) stwierdza: „Nieliczny w powiecie tucholskim był zawód rudnika. Węgiel drzewny najlepszy gatunkowo wypalano z dębów, buków i brzoź. Był on niezbędny do produkcji żelaza. Kuźnie zwane hamrami opierały się na miejscowych zasobach rudy darniowej. O istnieniu na terenie powiatu huty w Rudzie wiemy z lustracji starostwa tucholskiego z lat 1565 i 1570”. Nazwy własne, jak chociażby *Rudzki Most*, oparte są także na pospolitych określeniach różnorodnych budowli (zob. most 1. „budowla służąca do przeprowadzania drogi komunikacyjnej (pieszej, jezdnej, kolejowej) nad przeszkodą wodną (rzeką, kanałem, jeziorem); składa się z pomostu, który dzieli się na przęsła, oraz z podtrzymujących go podpór” – PSWP, t. 22:30). Podstawa zaś nazw złożonych typu *Białowieża*, *Nadolna Karczma* tkwi w wyrazach pospolitych nazywających budynki, ich części, takich, jak *karczma* i *wieża* oraz wskazujących na barwę (*biały*)czy usytuownie w przestrzeni (*na dole*). Wśród kulturowych nazw miejscowych potwierdzenie znajdują również te odsyłające do wykonywanych czynności, np. *Woziwoda* (por. *wozić* i *woda*), *Rytel* (por. czasownik *ryć*, *ryty*), materiałów i przedmiotów, np. *Kłoczek*, *Lniano* (por. *len*, *lniany*), *Shupy*, informujące o rodzaju zasiedleniu, np. *Wysoka Wieś*, rzadziej zaś motywowane abstrakcyjnymi cechami, np. *Zazdrość*.

Oprócz nazw miejscowych ciekawy materiał do rozważań onomastycznych stanowi niewątpliwie nazewnictwo miejskie. Przestrzeń miast wypełniają trzy zasadnicze typy obiektów: 1. obszary, czyli dzielnice, osiedla, przedmieścia, par-

ki; 2. trakty⁹, czyli ulice, aleje, szosy, nabrzeża i inne ciągi komunikacyjne; 3. punkty, czyli obiekty stałe umiejscowione, ograniczone przestrzennie, tj. place, ronda, skwery, targowiska, rynki, bramy, baszty, roгатki, forty, mosty, dworce, stadiony, rozmaite ważne budowle (pałace, zamki, kościoły, hotele, siedziby władz) itp. (zob. Handke 1998:295). Wobec różnorodności obiektów miejskich w tym miejscu można sformułować jedynie kilka uogólnionych uwag na temat nazw ulic w Tucholi. Wybór tej miejscowości uzasadnia fakt, że Tuchola jako centrum administracyjne, gospodarcze i turystyczne Borów Tucholskich nie tylko z nazwy uznawana jest za stolicę regionu (zob. Ellwart 1997:158). Pod względem genetycznym w przykładowo wybranym zasobie nazw tucholskich ulic występują nazwy pochodzące zarówno od wyrazów pospolitych, jak i motywowane innymi nazwami własnymi. Wśród semantycznych typów nazw ulic powstałych od nazw własnych pojawiają się utworzone tak od nazw osobowych, jak i nazw miejscowych. Podobnie jak w innych miastach polskich nazwy tucholskich ulic upamiętniają¹⁰ osoby powszechnie znane z historii i kultury Polski, rzadziej zaś przedstawicieli życia lokalnego. Repertuar nazw pamiątkowych potwierdzają m.in. nazwy ulic: *Kopernika, Kasprowicza, Mickiewicza, Dr. Karasiewicza, Ks. K.Krefta, Nowodworskiego* (mieszkaniec Tucholi, kawaler maltański i fundator gimnazjum św. Anny w Krakowie) czy *Wybickiego, Piastowska*. Z kolei ulice typu: *Bydgoska, Chojnicka, Czerska, Sepoleńska, Świecka, Warszawska* zawdzięczają swoje nazwy nazwom miejscowości i mają głównie charakter kierunkowy. Nazwy tucholskich ulic motywuje również zróżnicowana klasa wyrazów pospolitych. Nazwy zawodów, specjalności, stanowisk, godności itd. potwierdzają takie chociażby nazwy, jak *Garbary, Rzeźnicka* czy *Rycerska*. Od wyrazów pospolitych określających właściwości topograficzne¹¹ obiektu wywodzi się liczna grupa nazw ulic motywowanych średniowieczną zabudową miasta odzwierciedlających na przykład kształt, rozmiary obiektu (*Krzywa, Okrężna, Krótka*), barwę (*Czarna Droga*), położenie (*Górna, Podgórna*), właściwości terenu (*Ogrodowa, Piaskowa*), funkcję (*Główna, Tylna*), relację względem innych obiektów miejskich (*Grodzka, pl. Zamkowy, Murowa, Dworcowa, Poczтовая, Kolejowa, Wałowa, Zamkowa, Kościelna, Rynkowa, Spichlerzna, Studzienna, Szkolna, Staromiejska, Starofarna*). Typ nazw ulic kulturowych reprezentuje *Transportowa*. Wśród semantycznych typów nazw ulic utworzonych od wyrazów pospolitych K. Handke (1998:293) wyróżnia także nazwy ulic eks-

⁹ Jak pisze K.Handke (1998:295), stanowią one najliczniejszą i tym samym najbardziej wyrazistą i znaczącą grupę nazewnictwa miejskiego, a tendencje nazwotwórcze w obrębie tej klasy oddziałują na procesy nazewnicze w grupie obszarów i punktów.

¹⁰ E. Wolnicz-Pawłowska (2007: 29) dowodzi, że we wszystkich opracowaniach z Mazowsza potwierdza się obserwacja, że w ciągu XX wieku wzrasta liczba nazw pamiątkowych kosztem innych typów nazw.

¹¹ Czasami trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, czy dana nazwa odzwierciedla realnie kształt, wygląd, funkcję, relację względem innych obiektów i ma charakter topograficzny, czy też jest nazwą kulturową.

presywne, „określające właściwości obiektu istniejące w społecznej świadomości mieszkańców na zasadzie skojarzeń”. W nazewnictwie miejskim Tucholi taki charakter wydaje się mieć *pl. Wolności*, w przypadku którego trudno rozstrzygać o motywacji realnoznaczeniowej.

Przykładowo przywołany repertuar nazw tucholskich ulic pozwala również sformułować kilka uwag na temat typowych ich struktur (zob. Handke 1998: 294). Odnotowaną przez K. Handkę (1998: 296) dzierżawczość czy posesywność jako jedną z wyrazistych cech nazw traktów potwierdzają nazwy ulic w dopełniaczu powstałe od nazw osobowych, np.: *Kopernika, Mickiewicza, Nowodworskiego* itd. Inną stale obecną i najbardziej naturalną cechą nazewnictwa miejskiego jest zjawisko adiektywizacji (zob. Handke 1998: 296). W procesie adiektywizacji za pomocą derywacji sufiksальной (np. *-ow-, -sk-, -n-*) powstały liczne nazwy tucholskich ulic przynależne różnym wskazanym typom semantycznym, m.in. *Dworcowa, Kolejowa, Zamkowa, Piaskowa, Transportowa, Warszawska, Rycerska, Świecka, Rzeźnicka, Szkolna, Spichlerzna*. K. Handke (1998: 297) zwraca także uwagę na zjawisko zaniku w nazewnictwie miejskim nazw o postaci wyrażen przyimkowych. Proces zmiany struktury połączonej ze zjawiskiem adiektywizacji w zasobie nazw ulic Tucholi potwierdza nazwa *Podgórna (pod górą)*. W kategorii nazw złożonych można wyróżnić złożenia typu *Staromiejska, Starofarna*, powstałe w rezultacie adiektywizacji dwu składników przymiotnikowych (*Stare Miasto*) bądź przymiotnika i rzeczownika (*Stara Fara*), oraz zestawienie typu *Czarna Droga*. Obok nazw utworzonych w procesie przekształceń formalnojęzykowych (czyli wg K. Handke z kreacją onomastyczną) w zbiorze nazw tucholskich ulic można wskazać także te, które powstały bez zmian formalnych (bez kreacji onomastycznej) w rezultacie przekształceń semantycznych pospolitych przymiotników i rzeczowników: *Krótką, Krzywą, Okrężną, Główną, pl. Wolności* itd.

Nazewnictwo Borów Tucholskich godne jest niewątpliwie systematycznych i szerzej zakrojonych badań onomastycznych, także w ujęciu diachronicznym, z uwzględnieniem zmian, zachodzących w różnych okresach ich historyczno-gospodarczego rozwoju. Niniejszy szkic ma jedynie charakter rekonesansowy, analiza obejmuje wybrane nazwy własne notowane w danym momencie czasowym. Dobór materiału onomastycznego pozwala jednak w miarę jasno ukazać, jak nazwa interpretuje zarówno topografię Borów Tucholskich, osoby, postaci czy wydarzenia ważne dla regionu, jak i życie, zajęcia ludności skoncentrowane wokół gospodarki leśnej, łowiectwa, rybołówstwa, bartnictwa, młynarstwa, hutnictwa czy kowalstwa. Nazwy własne, traktowane jako swoisty „palimpsest, skrywający nie tylko treść językową, ale i dziejową” (Rospond 1982: 254), pozwalają na odkrywanie obrazu regionu utrwalonego w języku, zapewniając pragmatyczną orientację w terenie, „mówią” też o jego przeszłości.

Literatura

- E. Breza, 1993, *Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy)*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, E. Rzetelska-Feleszko (red.), Warszawa- Kraków, s. 343-361.
- J. Ellwart, 1997, *Kociewie i Bory Tucholskie. Przewodnik turystyczny*, Gdynia.
- K. Handke, 1970, *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, Wrocław.
- K. Handke, 1992, *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa.
- K. Handke, 1998, *Nazewnictwo miejskie*, w: E. Rzetelska-Feleszko (red.) *Polskie nazwy własne...*, op.cit., s. 283-307.
- E. Jutrowska, D. Szumińska, R. Dysarz, T. Giętkowski, M. Habel, 2007, *Badania geograficzne rzeki Brdy i jej dorzecza*, w: *Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze Brdy i jej dorzecza. Materiały z konferencji naukowej która odbyła się 21 września 2007 r. w Tucholi*, W. Jastrzębski i J. Woźny (red.), Bydgoszcz-Tuchola, s. 112 – 139.
- Z. Kaleta, 1998, *Teoria nazw własnych*, w: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne...*, op.cit., s.15-37.
- Cz. Kosyl, 1983, *Forma i funkcja nazw will, pensjonatów i domów wczasowych*, w: *Forma i funkcja nazw własnych*, Lublin, s.83-97.
- W. Kozłowski, 2003, *Rzemiosło tucholskie na przestrzeni wieków*, Tuchola.
- W. Kozłowski, 2009, *Tucholskie wsie*, Tuchola.
- M. Malec, 2003, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Warszawa.
- M. Ollick, 2007, *Małych i Grapa. Tradycja, specjały kuchni i inne ciekawostki z Borów Tucholskich*, Tuchola.
- M. Pająkowska-Kensik, B. Puchowski, E. Ziółkowska (red.), 2007, *Słowniczek gwary borowiackiej*, Cekcyn.
- PSWP: H. Zgółkowa (red.), 1995-2005, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1-50, Poznań.
- S. Rospond, 1957, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław.
- S. Rospond, 1982, *Mówią nazwy*, „Poradnik Językowy”, z.4, s. 254-255.
- S. Rospond, 1984, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław
- K. Rymut, 1980, *Nazwy miast Polski*, Wrocław.

- K. Rymut (red.), 1996-2003, *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, Kraków.
- K. Rymut, 1998, *Nazwy wodne*, w: E.Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy...*, op. cit., s. 269-282.
- E. Rzetelska-Feleszko, 1998, *Nazwy miejscowe*, w: E.Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy...*, op. cit., s.191-231.
- J. Staszewski, 1959, *Słownik geograficzny. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, Warszawa.
- B. Sychta, 1998, *Kultura materialna Borów Tucholskich*, Gdańsk – Pelplin.
- M. Święcicka, 2007, *Brda w językowym obrazie świata*, w: *Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze Brdy i jej dorzecza. Materiały z konferencji naukowej, która odbyła się 21 września 2007 r. w Tucholi*, W. Jastrzębski i J. Woźny (red.), Bydgoszcz –Tuchola, s.158-165.
- M. Święcicka, 2009, *Językowe świadectwa dziedzictwa technicznego Borów Tucholskich*, w: *Dziedzictwo techniczne Borów Tucholskich*, J. Woźny (red.), Bydgoszcz-Tuchola, s. 28-34.
- M. Święcicka, 2009a, *Pochodzenie nazw własnych z terenu Borów Tucholskich*, w: J. Woźny, W. Jastrzębski (red.) *Bory Tucholskie. Region wielu kultur i narodowości*, Bydgoszcz-Tuchola, s. 83-96.
- W. Taszycki, 1946, *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*, Kraków; przedruk 1958, w: W. Taszycki, *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. I: Onomastyka, Wrocław., s. 228-268.
- S. Urbańczyk (red.), 1989, *Nazewnictwo miejskie*, Warszawa –Poznań.
- E. Wolnicz-Pawłowska, 2007, *Uwagi o nazwach mazowieckich ulic*, w: H. Sędziak, M. Dajnowicz (red.) *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, t.XI: *Nazwy terenowe i nazewnictwo miejskie Mazowska i Podlasia*, Łomża, s. 19-33.